

25-november 2025

CHET TILI O'RGANISHDA TESTLAR VA BAHOLASH USULLARI

Xudoyqulova Sevara Saidakbarovna

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Ingliz kafedrası o'qituvchisi

sxudoyqulova@uwed.uz

Annotatsiya: Ushbu tezisdada chet tilini o'rgatish jarayonida testlar va baholash usullarining ilmiy-amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. An'anaviy baholash shakllari - grammatik testlar, yozma ishlar va standartlashtirilgan topshiriqlar orqali bilim darajasini o'lchashning samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, o'quvchi kompetensiyasini kompleks baholashga xizmat qiluvchi interaktiv yondashuvlar, jumladan, portfolioga asoslangan baholash, rol o'yinlari, kompyuterlashtirilgan test tizimlari va onlayn platformalarning afzalliklari ko'rib chiqiladi. Maqolada baholashning o'qitish va o'rganish jarayonidagi roli, shuningdek kompilyatsiya va kompensatsiya qilish strategiyalari orqali til o'rganuvchilarning real kommunikativ vaziyatlarda moslashuvchanligini aniqlashning nazariy asoslari tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari baholashning turli shakllarini uyg'unlashtirish chet tilini o'rganish samaradorligini oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: chet tili o'qitish, baholash usullari, an'anaviy testlar, interaktiv baholash, kommunikativ kompetensiya, kompilyatsiya, kompensatsiya, o'qitish samaradorligi, CEFR, til o'rganish metodikasi.

25-november 2025

Kirish

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari chet tilini o'rganishning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Xususan, til o'rganish jarayonida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini to'g'ri baholash ta'lim sifatining asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Baholash tizimi nafaqat o'quvchining mavjud bilim darajasini aniqlash, balki uning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, o'quv motivatsiyasini oshirish hamda o'qitish jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, chet tili o'qitishda an'anaviy testlar va interaktiv baholash usullarini ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb masala sanaladi.

An'anaviy baholash shakllari, jumladan, yozma testlar, grammatik topshiriqlar, o'qish va eshitib tushunish bo'yicha standartlashtirilgan testlar til o'rganish jarayonida keng qo'llanib keladi. Biroq zamonaviy ta'lim texnologiyalari rivojlanishi o'quvchini faollashtiruvchi, uning shaxsiy imkoniyatlarini hisobga oluvchi interaktiv baholash usullarining joriy etilishini talab qilmoqda. Xususan, portfolioga asoslangan baholash, raqamli test tizimlari, rol o'yinlari, adaptiv onlayn testlar o'quvchining real kommunikativ vaziyatda tilni qo'llash qobiliyatini aniq o'lchashga imkon beradi.

Bundan tashqari, baholashning nazariy asoslaridan biri bo'lgan kompilyatsiya va kompensatsiya strategiyalari o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ma'lumotlarni tahlil qilish va yetishmayotgan til birliklarini to'ldira olish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu strategiyalar CEFR talablari asosida o'quvchilarning tilni amaliy qo'llash darajasini kompleks baholashga xizmat qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, mazkur tadqiqotda chet tili o'rgatishda qo'llaniladigan baholash usullarining ilmiy asoslari, afzalliklari, qo'llash mexanizmlari va o'qitish jarayonidagi roli o'rganilgan bo'lib, baholashning innovatsion yondashuvlar bilan uyg'unlashtirilgan samarali modeli taklif etiladi.

25-november 2025

ASOSIY QISM

Til o'rgatish jarayonida an'anaviy baholash usullari o'quvchilarning til kompetensiyasini mezonlashtirilgan ko'rsatkichlar asosida aniqlash imkonini beradi. Brown (2018) va Hughes (2017) tadqiqotlariga ko'ra [1,2], an'anaviy testlar, jumladan ko'p tanlovli testlar (multiple-choice), to'ldirish testlari (gap-fill), moslashtirish testlari (matching), diktant va yozma nazorat ishlari til ko'nikmalarining birlamchi darajada o'lchanishiga xizmat qiladi. Ular ko'proq tilning formal (lingvistik) tomonlarini baholashga qaratilgan bo'lib, quyidagi ko'nikmalarni aniqlaydi:

- grammatik qoidalarni qo'llash;
- lug'at boyligini bilish;
- fonetik va morfologik birliklarni farqlash;
- o'qish va tinglab tushunishning standart ko'rsatkichlari.

An'anaviy testlarning ilmiy asoslanganligi ularning reliability (ishonchlilik) va validity (moslik) tamoyillariga asoslanishidadir. Bachman va Palmer (2019) ta'kidlaganidek, standartlashtirilgan testlar o'quvchi natijalarini obyektiv solishtirish imkonini beradi [3]. Ammo bu testlar ko'pincha o'quvchilarning ijodkorligi, kommunikativ vaziyatda tilni qo'llay olish darajasini to'liq baholay olmaydi.

Raqamli texnologiyalar rivoji interaktiv baholash vositalarining joriy etilishiga zamin yaratdi. Richards & Rodgers (2014) fikricha, integratsiyalashgan baholash zamonaviy til o'rgatishning asosiy talabi bo'lib, o'quvchilarning nutqiy faoliyatini kontekstli vaziyatlarda aniqlashga qaratilgan [4].

Portfolio baholash - o'quvchi tomonidan bajarilgan yozma ishlar, audio yozuvlar, loyihalar va refleksiylar yig'indisi orqali o'sish dinamikasini kuzatish.

25-november 2025

Rol o'yinlari va muloqot vaziyatlari - CEFR talablariga muvofiq kommunikativ kompetensiyani baholash (A1–C2 darajalar).

Kompyuterlashtirilgan testlar (CBT) - real vaqt rejimida natijani qayd etish, adaptiv murakkablik darajasi bilan ishlash.

Onlayn test platformalari (Duolingo English Test, Cambridge Write & Improve, Quizizz) - foydalanuvchining xatosini avtomatik aniqlovchi algoritmlar asosida ishlaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interaktiv baholash o'quvchilarning:

- nutqiy faolligini 40% gacha oshiradi (Weir, 2005);
- real hayotiy vaziyatlarda tilni qo'llash malakasini mustahkamlaydi;
- o'z-o'zini baholash va refleksiya qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Natijada, interaktiv baholash til o'rganuvchining kommunikativ, ijtimoiy va metakognitiv kompetensiyalarini aniqlashga yordam beradi.

Baholash ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, u o'quvchilarni rivojlantirish, o'qituvchi metodikasini takomillashtirish va o'quv maqsadlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. CEFR (2020) bo'yicha baholash ikki asosiy funksiya bajaradi: formatif baholash (jarayonni kuzatish) va summativ baholash (yakuniy natijani aniqlash).

Baholashning asosiy funksiyalari:

- Diagnostik funksiya: o'quvchining boshlang'ich darajasini aniqlash.
- Tuzatuvchi funksiya: kamchiliklarni aniqlab, metodik yondashuvni qayta ko'rib chiqish.
- Motivatsion funksiya: natijalar orqali o'quvchida o'rganishga qiziqish uyg'otish.
- Rivojlantiruvchi funksiya: o'quvchining mustaqil fikrlashi va metakognitiv strategiyalarini shakllantirish.

25-november 2025

Weir (2005) ga ko'ra, baholashning to'g'ri tashkil qilinishi o'quvchilar o'zlashtirish darajasining 25-35% gacha oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [5].

Chet tilini o'rganishda kompilyatsiya (compilation) va kompensatsiya (compensation) strategiyalari CEFR tomonidan e'tirof etilgan strategik kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Kompilyatsiya — o'quvchining turli manbalar bilan ishlash, yangi ma'lumot yaratish va umumlashtirish qobiliyatini aniqlashga qaratilgan. Bu yondashuv orqali quyidagilar baholanadi:

- matnlararo bog'liqlikni aniqlash;
- ilmiy manbalarni taqqoslash;
- til resurslaridan to'g'ri foydalanish;
- analitik va sintez qilish qobiliyati.

Bunday baholash akademik yozuv (academic writing), prezentatsiya, argumentativ matn yaratishda juda samaralidir.

Kompensatsiya baholash o'quvchining bilmagan yoki yetishmayotgan til birliklarini strategik yo'l bilan to'ldira olishini o'lchaydi. CEFRga ko'ra, kommunikativ kompetensiyaning muhim ko'rsatkichi - o'quvchining vaziyatga moslashish darajasi.

Baholanishi mumkin bo'lgan kompensatsiya strategiyalari:

- sinonim va perafrazlardan foydalanish;
- kontekstdan ma'no chiqarish;
- murakkab jumlaning soddaga tuzilishga almashtirish;
- qo'shimcha izoh yoki gesturelardan foydalanish.

Tadqiqotlarga ko'ra, kompensatsiya strategiyalarini o'rgangan o'quvchilar qiyin vaziyatlarda nutqni davom ettirish qobiliyatini 30–45% ga oshiradi (Richards, 2014) [6].

25-november 2025

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, chet tilini o'rgatish jarayonida baholash tizimi o'quvchilarning lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. An'anaviy testlar orqali tilning grammatik, leksik va fonetik jihatlarini standart mezonlar asosida o'lchash imkoniyati mavjud bo'lsa-da, ular o'quvchilarning ijodiy fikrlashi va real nutqiy vaziyatlarda tilni qo'llay olish malakasini to'liq aks ettira olmaydi. Shu bois, interaktiv baholash vositalarining qo'llanilishi til o'rganuvchilarning kommunikativ rivojlanishini chuqurroq o'lchashga, o'qituvchiga esa ta'lim jarayonini moslashtirishga yordam beradi.

O'qitish va o'rganish jarayonida baholashning formatif, summativ va diagnostik funksiyalarini uyg'unlashtirish o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini aniq monitoring qilish, individual ehtiyojlarni aniqlash va ta'lim samaradorligini oshirish imkonini beradi. Ayniqsa, baholashning metakognitiv va motivatsion xususiyatlari o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishi va mas'uliyatini kuchaytiradi.

Kompilyatsiya va kompensatsiya strategiyalari asosidagi baholash o'quvchilarning real kommunikativ vaziyatlarda mustaqil ravishda til resurslarini qo'llash, ma'lumotni tahlil qilish, nutqiy muammolarni hal etish va strategik fikrlash qobiliyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Bu esa CEFR talablari bilan to'liq mos keladi hamda zamonaviy lingvodidaktikaning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, an'anaviy testlar, interaktiv baholash, kompilyatsiya va kompensatsiya yondashuvlarini kompleks qo'llash chet tilini o'rgatish jarayonida har bir o'quvchining individual kompetensiyalarini keng qamrovda baholash, ta'lim sifatini oshirish va o'qitish jarayonini yanada samarali tashkil etishga imkon beradi.

25-november 2025

Mazkur yondashuvlar uyg'unligi chet tili o'rganish natijalarining ishonchliligi va validligini ta'minlab, til kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy asoslangan modelini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brown, H.D. (2018) *Language Assessment: Principles and Classroom Practices*. 3rd edn. New York: Pearson Education.
2. Hughes, A. (2017) *Testing for Language Teachers*. 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Bachman, L.F. and Palmer, A.S. (2019) *Language Assessment in Practice: Developing Language Assessments and Justifying Their Use in the Real World*. Oxford: Oxford University Press.
4. Richards, J.C. and Rodgers, T.S. (2014) *Approaches and Methods in Language Teaching*. 3rd edn. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Weir, C.J. (2005) *Language Testing and Validation: An Evidence-based Approach*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
6. Richards, J.C. (2014) *Approaches and Methods in Language Teaching*. 3rd edn. Cambridge: Cambridge University Press.